

DĪŠNĪK, KĪHOBRĀN, RUKOZBÓRAC

Sanda Ham

Uvod

Riječi koje su pristigle na Jezikovu adresu do 22. prosinca 2020. uvrštene su u 15. kolo natječaja za najbolju novu hrvatsku riječ i Nagradu „Dr. Ivan Šreter“ za 2020. Natječaj provodi časopis Jezik, a moralni je i materijalni pokrovitelj Zaklada „Dr. Ivan Šreter“.

Podsjetimo se – Zaklada je osnovana da bi se čuvala uspomena na dr. Ivana Šretera, hrvatskog jezičnog mučenika i ubijenoga u Domovinskom ratu. U Jugoslaviji je „penzionisanom oficiru“ napisao u bolnički list da je umirovljeni časnik, a ovaj ga je zbog toga tužio. Doktor Šreter osuđen je na kaznu zatvora, javno ponižavan i izlagan neugodnostima na radnom mjestu. Početkom Domovinskoga rata oteli su ga pobunjeni Srbi na pakračkom području i od tada mu se gubi svaki trag. Znamo da je bio mučen i ubijen, ali još uvijek ne znamo gdje mu je grob.

Na natječaj su pristigle 244 riječi, predlagatelj je 166. Riječi je prikupljala i rječnik novih riječi izradila Ljubica Josić, Jezikova tajnica. Povjerenstvo za izbor nove riječi čine: predsjednica Sanda Ham, članovi: Nataša Bašić, Mario Grčević, Mile Mamić, Dubravka Smajić, Hrvoje Hitrec, Zvonimir Jakobović i Igor Čatić.

Javna i svečana dodjela nagrada najuspješnijim tvorbenjacima održavala se uobičajeno u Pakracu ili Lipiku (mjestima života i rada dr. Ivana Šretera), za Dane hrvatskoga jezika i nazočilo bi joj pedesetak uzvanika – ove godine, na žalost, zbog epidemije ne će biti javne dodjele. Najuspješnijim tvorbenjacima pripast će diplome i novčane nagrade. Nagrade će biti nešto manje nego prijašnjih godina – 4 000 kn za prvu najbolju riječ, 2 000 za drugu i 1 000 za treću – *pošlica* je pogodila sve, pa tako i darovatelje nagrada.

Brojne dobre nove riječi

U uži izbor ušlo je 19 riječi, a čak osam riječi pokušava zamijeniti tuđice koje su povezane uz epidemiju. Usporedbe radi, Američko jezikoslovno društvo ove je godine izabralo kao najbolju američku riječ *Covid*, a na trećem je mjestu *Before Times* izraz koji označava vrijeme prije kovida, na petom je mjestu *pandemic*, a na šestom *social distancing*. Dakle, *kovid*, *prije vremena (kovida)*, *pandemija*, *društveni razmak* ili, preuzimajući iz engleskoga, *socijalna distanca*. Nijemci su za riječ godine izabrali *Corona-Pandemie* i na drugom mjestu *Lockdown*. Valja napomenuti da Amerikanci i Nijemci ne biraju nove riječi, nego riječi koje su obilježile godinu.¹ Mi biramo nove riječi, a ovaj put naši su predlagatelji nadahnuti istim pojmovima i zbivanjima kao i Amerikanci i Nijemci, kao svi u svijetu zahvaćeni koronom, samo

¹ Opširnije o jezičnim natječajima vidi: Muhvić-Dimanovski i Skelin, 2008.; Ham, 2019.

što mi nudimo hrvatske riječi umjesto međunarodnica. Iako nije ušla u uži izbor, dobili smo i riječ *krunski virus* za korona virus.

Evo riječi koje su ušli u uži izbor. Od navedenih 19, tri su proglašene najboljima.

dišnik disajnik	respirator
društvoštaj obustavka	lockdown
kartičnik	etui za kartice
kihobran	<i>sneeze protector</i> plastično prozirno pomagalo koje štiti od kihanja i ostalih kapljičnih napada, vizir
kockomat	engl. <i>slot machine</i> ; slotovi, slot aparat, slično kao kladomat, samo ne za klađenje nego za kockanje
novosnik	newsletter
obnovnik	regenerator
prebrisač prebrisnik	korektor
preklikati	<i>screenshot</i>
rukozborač	osoba koja govori znakovnim jezikom za osobe oštećena sluha
samoosama	samoizolacija
subolesti	komorbiditeti
suncozor	solarna ploča
šeksperiti se	na razmetljiv se i neopravdan način praviti/prikazivati velikim piscem (pjesnikom, dramatičarom i sl.), tj. kad se netko (a dakako neutemeljeno) busa kao da je ravan čak i Williamu Shakespeareu
velepošast	pandemija
zabranjenica	tabu

Na natječaj je pristiglo mnogo riječi kojima se žele zamijeniti tuđice za pojmove vezane uz epidemiju korona virusom, a to je i polovica riječi koje su ušle u uži izbor.

Velepošast

Predložena nam je riječ *velepošast* za pandemiju. Starije su hrvatske riječ za epidemiju *pošast*, *pošalina*, *pošlica*. Zabilježio je *pošast* i *pošlicu* još znameniti hrvatski leksikograf Bogoslav Šulek 1874. u svom Rječniku znanstvenoga nazivlja. *Pošalinu* bilježi Tomislav Ladan. *Pošast* danas ima široko značenje i znači svaki loš i pogibeljan događaj velikih razmjera koji se brzo žiri, a *pošalina* i *pošlica* zadržale su se u narodnim govorima.

Društvoštaj

Predloženo je mnogo riječi za *lockdown*. Osim dviju koje su ušle u uži izbor – *društvoštaj* i *obustavka* – prijedlozi su *zabravlje*, *zaključje*, *zaborava*, *zaključaj*,

lokotiranje, obustaj, opključavanje, podključje, zabrtva. Društvo je vrlo jasna i prozirna riječ, jasno znači *zastoj društva*. Riječ je o složenici, tvobeno su joj srodne suvremene *lovostaj, suncostaj i vodostaj*.

Stariji hrvatski rječnici bilježe složenice kao *suncostaj*, ali s nastavkom -a i ženskoga roda, e-vrste:

„Riječ *suncostaja*, što se nalazi u Belostenca, preuzeo je u istom značenju naprije Mažuranić-Užarević, a onda i Šulek, koji je prema njoj napravio i nove: *vodostaja* (Stillstand), *sudostaja* (Rechtsstillstand), *neprestaja* (Permanenz), *bilostaja* (Pulsstillstand).“ (Vince, 1990.: 548.)

Ovdje je vrijedno napomenuti da je Belostenčev rječnik *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium* (Gazofilacij ili riznica latinsko-hrvatskih riječi) objavljen još 1740., Ivan Mažuranić i Jakov Užarević 1842. objavljuju svoj *Deutsch-illirisches Wörterbuch* (Němačko-ilirski slovar), a Šulekov je *Deutsch-kroatisches Wörterbuch* (Němačko-hrvatski rěčnik) iz 1860.

Samoosama

Za *samoizloaciju* dobili smo nekoliko riječ, ovdje izdvajam dvije: *samoosamu* i *samobiv*. *Samoosama* tvorbeno je bolja – sukladna hrvatskom tvorbenom sustavu, ali ima i prozirnije značenje od *samobiva*. Riječ je o složenici sa zamjeničkim prvim dijelom tvorenoj prema modelu *sam-o-osama*:

„Zamjenica *sam* dolazi sa spojnikom -o- i označuje da se ono što znači drugi dio složenice odnosi na samoga sebe: samodisciplina, samohvala, samoizdaja, samoironija, samoizgradnja, samokritika, samoobmana, samoobrana, samoodgoj, samoodržanje, samoopredjeljenje, samosakaćenje, samoponižavanje, samopožrtvovanje, samopromatranje, samospoznavanje, samosvijest, samosavladvanje, samoubojica, samoubojstvo, samozaštita...“ (Babić, 2002.: 372.)

U nas se normalno upotrebljavala riječ *karantena*, ali je neopravdano prevladala riječ *samoizolacija* prema engleskom *self-isolation*.

Subolesti

Često spominjanje *komorbiditeta* potaknulo je stvaranje nove riječi *subolesti*. Ta je riječ prozirnija i jasnija od *komorbiditeta* koji znači, prema općem rječniku na Hrvatskom jezičnom portalu, medicinski naziv – istodobnu pojavu dviju ili više bolesti, dakle, može se nazvati i *subolesti*. Zanimljivo je napomenuti da dva suvremena hrvatska jednojezična rječnika, Šonje, 2000. i Jojić, 2015., ne bilježe riječ *komorbiditet*.² Upućuje to da *komorbiditet* nije riječ općega leksika, ali zbog izvanjezičnih razloga učestala je posljednjih godinu dana u općoj upotrebi. Dakako,

² U Jojić (2015.) zabilježen je *morbiditet* u značenju *pobola*, a u Anić-Goldsteina (1999) u značenju *obolijevanja*. Klaić bilježi *morbiditet* u natuknici *morbidno* uz više značenja, a jedno je *bolesno stanje* (Klaić, 1985.). *Komorbiditet* nije zabilježen ni u jednom od tih rječnika.

svjesni smo da je *komorbiditet* stručni naziv, ali za opću upotrebu *subolesti* su jasnije. Ministar Beroš, u jednom je od svojih razgovora za TV, djelatnike hitne pomoći nazvao: *hitnjaci* što je isto nova riječ. Da ne ostanemo samo na bolestima, svaki se dan može čuti po koja nova riječ i izvan našega natječaja – već je dulje u političkom jeziku *susramlje*, česta riječ u Saboru; *obaloutvrda* (*bent* – utvrđeni nasip oko rijeke, konkretno, rijeke Drave pokraj Osijeka), *igračkar* (osoba koja izrađuje igračke), *kartodrapac* (osoba koja kidanjem, „drapanjem“ poništava vozne karte ili ulaznice).

Daljinska nastava

Za nastavne (ne)prilike dobili smo hrvatski izraz *daljinska nastava* za *online* nastavu, odnosno nastavu na daljinu. Predlagateljica tumači: „Mislim da taj izraz ima i šire značenje od izraza *online* nastava, tj. da on može obuhvaćati i one oblike nastave za koje se ne koristi internet. Zapravo se dosad izraz *online* nastava koristio i za to pa mi se izraz *daljinska nastava* čak čini prikladnijim. Također predlažem da se izraz *online* predavanje zamijeni izrazom ‘daljinsko predavanje’.“ Prijedlog je izvrstan, ali na žalost, možemo ga samo ovako istaknuti jer je predlagateljica bliska povjerenstvu i zbog toga ne može doći u obzir za nagradu. Međutim, prijedlog možemo pripočiti javnosti. Da podsjetimo – tako je bilo sa *sebićem* (za selfie), s *odmrljivačem* (sredstvo za ukljanjanje mrlja) – dobri prijedlozi koje nismo mogli uzeti u obzir za nagradu zbog istih razloga kao i *daljinsku nastavu*.

Kartičnik

Kartičnik je potrebna riječ i dobar je naziv za etui za kartice; naime, kartica je toliko da se prodaju i posebni „novčanici“ za kartice – mogli bi se nazvati *kartičnici*. Pogrešno se misli da je riječ *kartica* (umanjenica od *karta*) engleskoga podrijetla; grecizam je to koji je preko latinskoga ušao u hrvatski jezik i dobro je udomaćen, a o dobroj udomaćenosti riječi *karta* svjedoče i brojna značenja (dopisnica, ulaznica, igraća karta), a tako i riječi *kartica* (*telefonska kartica*, *kreditna kartica*, *reklamne kartice*, *kartice različitih robnih lanaca*).

Kockomat

Kockomat je tvoren prema istom modelu kao *automat*, *mljekomat*, *parkomat*, *redomat*, *svjećomat*. Ovdje valja napomenuti da je za 2010. riječ *parkomat* ponijela treću nagradu na našem natječaju kao zamjena za svezu riječi: automat za naplatu parkiranja.

Novosnik

Novosnik je tvorbeno dobra riječ: onaj koji donosi novosti. Sam autor riječi protumačio ju je ovako:

„Zamjena za *newsletter*. Primamo ih gomilu gotovo svakodnevno, pogotovo otkad je dopisivanje postalo uglavnom elektroničko; newsletterima nam dojavljaju novosti, u

prvom redu iz područja poslovanja. Pa ako nam vijesti donosi vjesnik, neka nam novosti donosi – novosnik. Riječ bi bila zgodna za uporabu, mislim da nije nezgrapna – poslati novosnik, vidio sam u novosniku, dojaviti novosnikom...”

O *newsletteru* pisao je Alemko Gluhak 2000. u Jeziku:

„Imamo posuđenicu od prije – to je riječ bilten (je li ona galicizam, tj. da je došla izravno iz francuskoga, ili je germanizam, da je došla iz njemačkoga galicizma, nije nam važno). Nema ama baš nikakva razloga da se udomaćena posuđenica zamijeni novom posuđenicom. A toliko se pisalo i piše o nepotrebnim posuđenicama, o kojekakvim tuđicama... A tu su, za ‘newsletter’ one banke, i riječi glasnik, vjesnik, te glasilo, a ima i drugih mogućnosti, s riječima obavijesti, vijesti, novosti i inima.“ (Gluhak, 2000.: 200.)

Novosnik zamjenjuje doista čestu i nepotrebnu tuđicu, a kako se iz gornjega navoda vidi, do sada nije predlagana.

Obnovnik

Riječ *obnovnik* tvorbena je i značenjski jasna – ono što obnavlja, primjerice, *obnovnik za kosu* umjesto regeneratora za kosu.

Suvremeni rječnici bilježe za generator *obnovitelj*, *preporoditelj*, a za regenerirati *pomladiti*, *pomlađivati*, *obnoviti*, *obnavljati*; *obnavljati tkivo ili dijelove organizma: regenerirati oštećene stanice, oštećeno tkivo* (Šonje, 2000.: 1066.). Jedno od značenja zabilježenih u Vrhu i na Hrvatskom jezičnom portalu jest: *preparat koji se kod pranja kose stavlja na kosu prije ispiranja da bi kosa bila meka, sjajna i lako se raščešljavala*.

Prebrisač

Prebrisač je prijedlog za korektor (kores), napravu pomoću koje se prebriše dio teksta na papiru. Tvorac riječi ovako ju tumači: „bijela supstanca za prebrisanje teksta“. Korektor, dakako ima nekoliko značenja: jedno je naziv za osobu koja korigira tekst, a drugo je naziv za „ono što pridonosi korigiranju ili korigira (popravlja) [korektor vida, korektor za šminku, korektor za ispravljanje teksta]“ (<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>). *Prebrisač* se odnosi na *korektor za ispravljanje teksta*.

Preklikati

Screenshotati pravopisno je neprilagođena tuđica hrvatskomu jeziku, česta u razgovornom jeziku, osobito računalnom žargonu. Morfološki je prilagođena, tvorena je od engleskoga *screenshot* i hrvatskoga sufiksa *-ati*. *Screenshot* ovako se tumači:

„Engleska složenica *screenshot* sastoji se od imenice *screen*, koja znači ‘zaslon, ekran’ i imenice *shot*, koja znači ‘hitac, metak, pokušaj, udarac, kadar, scena itd.’ U računalnome se nazivlju složenicom *screenshot* označuje slika onoga što se vidi na televizijskome, mobiteljskome ili računalnome zaslonu. Umjesto engleskoga naziva *screenshot* u hrvatskome je standardnom jeziku bolje upotrijebiti naziv *snimka zaslona*.“ (<https://bolje.hr/rijec/screenshot-gt-snimka-slika-zaslona/128/>)

Iz navoda je jasno da se upućuje na pojam snimanja zaslona, međutim riječ *preklikati* opisuje radnju kojom dolazimo do snimke zaslona, doslovce zaslon preklikamo, odnosno, kliknemo (mišem) preko njega i tako ga snimimo.

Suncozor

Suncozor je tvoren prema modelu *dalekozor* ili *sitnozor*. Riječ je o složenicama koje označuju naprave pomoću kojih gledamo na daleko ili u vrlo sitno (mikroskop), a *suncozor* taj pogled mijenja – riječ je o napravi koja gleda u sunce, a ne napravi pomoću koje mi gledamo u sunce. Naime, ako solarna ploča ne *gleda* u sunce, ne će biti svrhovita.

Šekspiriti se

Šekspiriti se slikovita je riječ s podrugljivim značenjem. Svoju novu riječ tvorbenjaci ovako tumače:

„Na razmetljiv se i neopravdan način praviti/prikazivati velikim piscem (pjesnikom, dramatičarom i sl.), tj. kad se netko (a dakako neutemeljeno) busa kao da je ravan čak i Williamu Shakespeareu; glagol *šekspiriti se* izveli smo stoga i aluzivnom nadogradnjom glagola šepiriti se.“

Predlagatelji su već poznati hrvatskoj javnosti, tvorci su nagrađene riječi za 2016., riječi *istovrijednik* (*ekvivalent*), Denis i Anita Peričić (Ham, 2017.).

Zabranjenica

Zabranjenica bi bila hrvatska riječ za *tabu*. Tvorbenjak ju nije potanko pojasnio, pa nije jasno na što bi se točno trebala odnositi; *tabu-tema*, *tabu-riječ* bila bi, pretpostavljamo, *tema zabranjenica* ili *riječ zabranjenica*.

Tri najbolje nove hrvatske riječi

Nagrade su ponijele tri riječi – *dišnik* za *respirator*, *kihobran* za eng. *sneeze protector* i *rukobzorac* za osobu koja se služi znakovnim jezikom.

Prvu nagradu za *dišnik* dijele dva tvorbenjaka, Drago Štambuk i Karlo Kulaš; druga nagrada za *kihobran* pripala je Marinu Periću; treća nagrada za *rukobzorca* pripala je Ani Mihovilić.

Dišnik

Drago Štambuk već je poznat po svojim tvorbenjačkim uspjesima,³ njegove su nagrađivane novotvorbe na Šreterovu natječaju: *proširница* za *stent*, *oznak* za *brend*, a sada i *dišnik*. Uz te tri riječi, Dragi se Štambuku pripisuje i brojne hrvatske riječi iz medicinskoga nazivlja, spomenut ću ovdje tek *kopnicu* za AIDS, *ritmodajnik*

³ Drago Štambuk sada je treći put nagrađivani tvorbenjak, vidi: Štambuk, 2009.; 2019.

za *pacemaker*. Veliko je postignuće D. Štambuka što je dugogodišnjim naporima i ustrajnošću uspio ishoditi da 2019. hrvatska narječja budu proglašena hrvatskim kulturnim dobrom.⁴

Neovisno jedan o drugom, istu nam je riječ poslao i Karlo Kulaš tako da su dva slavodobitnika. Drago Štambuk predložio je uz *dišnik* i *disajnik* kao istoznačnicu, ali i *krunski virus* za koronski virus. Karlo Kulaš, osim *dišnika*, predložio je još četiri riječi: *kipilo* (kuhalo), *odmirisalica* (napa), *opključavanje* (lockdown), *poistovjetiv* (engl. relatable).

Dišnik kao zamjena za respirator dobro je tvorena riječ. Riječ je o sufiksaloj tvorbi imenice od pridjevnice osnove, pridjev *dišni*, i sufiksa *-ik*. Tvorbenjaci nisu označili naglasak na svojoj riječi, ali budući da je sufiks *-ik* uvijek dug: *-ik*, a pridjev od kojega je izvedena imenica ima dugosilazni naglasak: *dīšni*, *dišnik* bi trebalo ovako naglasiti: *dīšnik*.

Slične riječi, *dušnik* i *dušnica*, imaju drugačije značenje. Tvorbenjak Drago Štambuk ovako je protumačio *dišnik*:

„Tako respirator, kano život spašavajuću napravu u bolesnika od krunskoga virusa (znajući kao liječnik kako se primjenjuje) i koja diše umjesto bolesnika s oštećenim plućima, samorazumljivo mi je nazvati dišnikom ili disajnikom – spravom koja diše umjesto čovjeka. Udisaj i izdisaj dio su procesa disanja – stoga i dišnik i disajnik jednako su primjerene hrvatske zamjene za respirator (ventilator). Međutim, ne bi smjeli riječ dišnik miješati s dušnikom (hrvatskim imenom za tracheu). Razlika je mala, u jednome slovu; no u primjeni velika je i bitna kao udaljenost od života do smrti. Sažeto kazano: dišnik je uređaj koji u terapijskom postupku teškog oštećenja pluća preuzima ulogu dušnika i potpomognutog disanja.“

Riječ *dišnik* za respirator nova je riječ. Kao naziv se naseljenoga mjesta potvrđuje Dišnik. Zabilježen je još u 19. st. u Akademijinu rječniku: „DIŠNIK, m. selo u Hrvatskoj u podžupaniji bjelovarskoj“ (1884. – 1886.: 416.). Zabilježen je Dišnik i u Hrvatskom mjesnom rječniku (Bašić, 2016.: 89.), s kratkosilaznim naglaskom: Dīšnik. Bez naglaska Dišnik je zabilježen i u rječniku hrvatskih naselja (Grčević, 2008.).

Upisivanjem u Googleovu tražilicu može se pronaći 10 400 potvrda za Dišnik,⁵ ali ni jednu za *dišnik*; toponim Dīšnik i opća imenica *dīšnik* nisu u značenjskoj svezi pa se *dīšnik* ne može smatrati potvrđenom riječi.

Kihobrān

Tvorac je *kihobrana* Marin Perić. Njegova novotvorena prijevod je engleskoga *sneeze protector*. U nas je u posljednjih godinu dana u istom značenju učestao naziv *zaštitini vizir za lice (za usta i nos)* uz tumačenje da štiti od *prijenosa kapljica*.

⁴ Tu smo vijest s dokumentacijom i tumačenjem 2020. objavili u 1. broju Jezika 67. god., str. 1. – 4. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=346940

⁵ Pristupljeno 28. veljače 2021.

Kihobran je složenica koja je očito tvorena analogijom prema *kišobranu*: *kišobran* brani od kiše (kišnih kapljica), *kihobran* brani od kihanja (kapljica koje nastaju kihanjem). Još se brojnim složenicama nastalim takvom tvorbom može značenje prikazati na isti način – predmet koji brani od onoga što označuje imenica u prvom dijelu složenice: *blatobran* (brani od blata), *burobran*, *gromobran*, *ledobran*, *vjetrobrian*, *padobran*, *suncobran*, *vodobran*. Takve složenice, osim opisanog značenja, mogu označavati i osobu ili mjesto:

„kišobran → ono što brani od kiše

grudobran → ono što brani grudi

domobran → onaj koji brani dom(ovinu)

mostobran → mjesto gdje se brani most.“ (Babić, 2002.: 343.)

Uz *grudobran* značenjski pripadaju *bokobran*, *prsobran*, a uz *mostobran* mjesno značenje ima i *lukobran*, *kolobran*, *zidobran*.

Složenica *kišobran* smatra se neologizmom iz prve polovice 19. st., naime, prvi se put potvrđuje u Mažuranić-Užarevićevu Njemačko-ilirskom slovaru (Deutsch-illirisches Wörterbuch) iz 1842. Složenice u kojima je drugi dio *-bran* potvrđuju se u Šuleka (1860.) kao njegove novotvorbe. Vince (1990.: 548.) bilježi:

„Prema kolobran Šulek ima: domobran (Landesverteidiger), lukobran (Haferdamm), vjetrobrian Windschirm), vodobran (Wasserschutz), zidobran (Gewahrungspfahl).“

Iz svega se vidi da su složenice kao *kihobran* u hrvatskom jeziku brojne, da su dobro prihvaćene i u dugotrajnoj upotrebi.

Tvorac riječi *kihobran* nije predložio naglasak, ali se imenica i naglaskom može usustaviti među postojeće – kratkosilazni naglasak na prvom slogu i duljina na posljednjem slogu: *kihobrān* (kao *kišobrān*).

Rukozbórac

Ana Mihovilić tvoriteljica je trećenaagrađene riječi *rukozborac*. Predložila nam je dvije riječi, imenicu i glagol: *rukozboriti*, *rukozborac* uz tumačenje: govoriti/služiti se znakovnim jezikom za gluhe/osoba koja govori znakovnim jezikom za gluhe.

Za te pojmove postoje riječi – *znakovati* (govoriti znakovnim jezikom za gluhe) i *znakovatelj* (osoba koja govori znakovnim jezikom za gluhe) tako da *rukozborac* i *rukozboriti* nisu zamjene za postojeće riječi, nego su nove riječi.

Kada je riječ o znakovnom jeziku, treba reći da je riječ o slabije istraženom jezikoslovnom području, sustavno je opisivanje gramatike hrvatskoga znakovnoga jezika započelo 2003. (Pribanić, Milković, 2008.).

Godine 2015. usvojen je Zakon o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj i ondje je u Članku 5. definirano:

„(1) Hrvatski znakovni jezik je izvorni jezik zajednice gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj, samosvojan je jezični sustav s vlastitim gramatičkim pravilima, potpuno neovisan o jeziku čujućih osoba.

(2) Znakovi, odnosno riječi u znakovnom jeziku nastaju istodobnim emitiranjem lingvističkih informacija s više izvora, odnosno djelovanjem šaka, ruku, trupa, glave i lica, a tako producirani jezični signali prilagođeni su vizuospacijalnom modalitetu komunikacije.“ (<https://www.zakon.hr/z/815/Zakon-o-hrvatskom-znakovnom-jeziku-i-ostalim-sustavima-komunikacije-gluhih-i-gluhoslijepih-osoba-u-Republici-Hrvatskoj>)

Ostavimo po strani što je zakonska definicija u točki (2) prepuna nepotrebnih tuđica (*emitiranje, lingvistika, informacija, producirano, signal, vizuospacijalni, modalitet, komunikacija*) i upozorimo na to da u Zakonu nema naziva ni za služenje znakovnim jezikom ni za osobu koja se njime služi. Tu prazninu popunili su u struci nazivi *znakovanje* i *znakovatelj*. Naziv *znakovanje* susreće se u znanstvenim i stručnim radovima, ali češće je pisan kurzivom što upućuje da taj naziv nije u potpunosti učvršćen (Kavčić, 2012.; 2020.). Uz to, *znakovanje* je, sudeći po potvrđama s interneta, širi pojam od služenja znakovnim jezikom za gluhe, obuhvaća svako služenje znakovima radi sporazumijevanja. Međutim, riječ je *znakovanje* potrebna i dobro tvorena hrvatska riječ, a u svezi s njom i *znakovatelj* kao naziv za osobu koja *znakuje*. *Znakovatelj* se za znakovni jezik gluhih upotrebljava ravnopravno kao i govornik za jezik čujućih – kao što je uvriježena sveza *izvorni govornik*, tako se susreće i sveza *izvorni znakovatelj*, primjerice:

„Ipak, rehabilitacijski stručnjaci uspješno se suočavaju s tim izazovom, na primjer stvaranjem bogatog bilingvalnog-bimodalnog okruženja za nove obitelji djece s POS-om (predjezičnim oštećenjem sluha, napomena S. H.) suradnjom sa zajednicama Gluhih, odnosno s izvornim znakovateljima.“ (Martinković, Bonetti, Milković, 2018.: 64.)

Navest ću i još neke nazive: *majčinsko znakovanje, manualno brbljanje* (<https://logoped.hr/usvajanje-znakovnog-jezika>), *prevoditelj znakovnoga jezika, tumač znakovnoga jezika, govornik/znakovatelj* (Tarczay, 2009.), *manualna komunikacija, uz znakovati i znakovatelj izvorni znakovni jezik, čujući* (<https://hrcak.srce.hr/100748>). U spomenutom Zakonu o hrvatskom znakovnom jeziku češće se spominje naziv: *ručna abeceda* i *dvoručna abeceda* pa ti nazivi podupiru *rukozborca*.

Valja napomenuti da hrvatski rječnici ne bilježe ni jednu od navedenih riječi i kolokacija. Primjerice, *znakovati* i *znakovatelj* s gledišta su suvremene hrvatske leksikografije – nepoznate! Međutim, kada je o upotrebi riječ, *znakovati* i *znakovatelj* nisu nepoznate, a ni nove, pripadaju već dulje stručnom nazivlju i učvršćuju se.

Budući da se na našem natječaju pojavio *rukozborac*, potrebno je naglasiti da *rukozborac* nije suparnička riječ *znakovatelju*, da se ne želi nametnuti, a osobito ne stručnom nazivlju gdje se *znakovatelj* učvršćuje. *Rukozborac* je izražajna riječ, stilski obilježena i može poslužiti u općem rječniku, a *znakovatelj* je stručni naziv. Stručni se nazivi za opis hrvatskoga znakovnoga jezika oblikuju, a čini se da se ulaže mnogo napora da se nazivlje usustavi i bude općeprihvaćeno.

Riječ je *rukozborac* složenica, a tvorbena joj je srodna složenica *trbuhozborac*. *Trbuhozborac* je zabilježen u svim suvremenim rječnicima s istim osnovnim značenjem – *osoba koja govori ne mičući usnama pa se čini kao da govori iz trbuha*. *Rukozborcu* za sada možemo pripisati značenje: *osoba koja govori znakovnim jezikom gluhih, znakovatelj*. Akademijin rječnik navodi brojna značenja glagola *zboriti*, ali i da „u pjesničkoj slici zboriti mogu i dijelovi tijela“ (1975.: 673.). Suvremeni su rječnici skromniji kada je riječ o opisu značenja glagola *zboriti*, ali mu pripisuju ekspresivno značenje.

Analogijom prema *trbuhozborcu* možemo reći da je *rukozborčeva* tvorba potvrđena u hrvatskom jeziku. U Babića pronalazimo:

„Najplodniji je tip složen po obrascu im. + o + glag. + -(a)c. Imeničke su osnove većinom jednosložne, rjeđe dvosložne, a glagolske samo jednosložne, tako da su složenice četverosložne ili peterosložne...“

...bogomržac, častoljubac, čovjekoljubac, čovjekomržac, čudotvorac, domorodac, drvodjelac, drvorézac (obič. rezbar), gostoprímac, kamenorézac, maslinogójac, mirotvórac, najmodávac, najmoprímac, nalogodávac, naredbodávac, narodoljubac, pečatořezac, poljodjelac, poslodávac, posloprímac, rodoljubac, slavoljubac, slovorézac, stihotvorac, stihoklépac, štrajkolómac, trbuhozbōrac, vatrogásac, vinomžrac, vlastodřžac, vlastoljubac, zajmodávac, zajmoprímac, ženomžrac...“ (Babić, 2002.: 85.)

Prema tomu: imenica *ruk(a)* + spojnik *o* + glagol *zbor(iti)* + sufiks *-ac* i imamo uobičajenu složeno-sufikalnu tvorbu: *ruk+o+zbor+ac*. Ono neobično i novo jest imenica u prvom dijelu složenice, *ruka*.

Kada je riječ o naglasku, možemo se ravnati prema naglasku tvorbena srodnih imenica, ponajprije *trbuhozborca*. U dvama suvremenim rječnicima (Šonje, 2000.: 1269.; Hrvatski jezični portal) i Babićevoj tvorbi (2002.: 85.) *trbuhozborac* je zabilježen s dugouzlaznim naglaskom na četvrtom slogu, odnosno na slogu ispred sufiksa *-ac*: *trbuhozbōrac*. U Jojić (2015.) ponuđena je, osim *trbuhozbōrac*, i inačica s kratkouzlaznim naglaskom na spojniku i duljinom na slogu ispred sufiksa: *trbuhòzbōrac*. O kolebanju naglasaka Stjepan Babić kaže:

„Naglasak takvih složenica koleba se između kratkouzlaznoga na spojniku i dugouzlaznoga na slogu ispred sufiksa, s prevlašću drugoga. Rjeđe je kratkouzlazni na slogu ispred sufiksa.“(Babić, 2002.: 84.)

Trebalo bi prihvatiti uobičajeniji naglasak i prihvatiti oblik *trbuhozbōrac*, a u skladu s tim i *rukozbōrac*.

Budući da na televiziji viđamo prevoditeljice znakovnoga jezika, u skladu s ravnopravnosti spolova, trebala bi u rječnike ući riječ *znakovateljica*, dakako uz *znakovatelja* i *znakovati*. Prema *rukozborac* u skladu bi s tvorbenim sustavom bila *rukozborica* (Babić, 1981.). Mile Mamić predložio je cijelo tvorbena gnijezdo: *rukozborac*, *rukozborica*, *rukozborstvo*, *rukozborenje*.

I na kraju kratkoga opisa riječi *znakovatelj* i *rukozborac*, valja reći da su nas iz Hrvatskoga saveza gluhih i naglugih,⁶ a tako i iz Hrvatskoga saveza gluhoslijepih osoba Dodir uputili da je riječ *znakovatelj* u njih u neutralnoj upotrebi i da *rukozborac* nije zamjena za znakovatelja. Navodimo mišljenje iz Hrvatskoga saveza gluhih i naglugih:

„Kada mi govorimo o osobama koje koriste znakovni jezik (bez obzira radi li se o osobi koja ima oštećenje sluha ili je čujuća osoba) upotrebljavamo frazu: ‘korisnik znakovnog jezika’. Ponekada, ali rijetko, kada prevodimo stranu literaturu koristimo i ‘znakovatelj’ no ta je riječ doslovan prijevod engleske riječi ‘signer’. Ona isto predstavlja korisnike znakovnog jezika. Važno je napomenuti da znakovni jezik nije univerzalan jezik te se u Republici Hrvatskoj koristi hrvatski znakovni jezik koji je, prema Zakonu o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj (NN 85/15) jedan od načina komunikacije gluhih osoba u RH.“

Kao što sam naprijed rekla, *rukozborac* je stilski obilježena i ekspresivna riječ koja nije suparnica *znakovatelju*, nego je još jedna riječ koja želi pomoći razumijevanju gluhih i čujućih.

Stranice Jezika otvorene su za radove u kojima bi se bistrilo nazivlje za opis gramatike hrvatskoga znakovnoga jezika.

Zaključak

Bogatstvo se i razlikost hrvatskoga rječnika potvrđuju svakodnevno. Nove riječ nastaju i ulaze u upotrebu, ali dok ne upozorimo na njih, ostaju u sjeni i stvara se privid leksičkoga mirovanja.

Dobro tvorene riječi one su koje nas „ne bodu“ u uho, koje su nastale po već poznatim i plodnim tvorbenim modelima. Tako je s brojnim riječima s naših natječaja, primjerice: *uspornik*, *zatipak*, *proširnica*, *borkinja*, *sebić*, *bilješkinja*, *istovrijednik*..., a takve su i najbolje nove riječi za 2020.: *dišnik*, *kihobran*, *rukozborac*.

Nove riječi nisu obveze ni za koga, nitko te riječi ne nameće; one su pokazatelj da govornici žele tuđice zamijeniti hrvatskim riječima i da imaju djelatan odnos prema svojemu jeziku. Nadamo se da će nove riječi pronaći svoje mjesto u hrvatskom jeziku.

Literatura

Akademijin rječnik (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, II. Četa – Đavlji), 1884. – 1886., JAZU, Zagreb

Akademijin rječnik (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, XXII. Zaklapača – Zlotvor), 1975., JAZU, Zagreb

⁶ Hrvatski savez gluhih i naglugih obilježava ove godine stotu obljetnicu svojega postojanja i time je jedna od najstarijih organizacija osoba s invaliditetom ne samo na području Republike Hrvatske već i Europe.

- Vladimir Anić, Ivo Goldstein, 1999., Rječnik stranih riječi, NL, Zagreb
- Stjepan Babić, 1981., Sustav u mocijskoj tvorbi u suvremenom hrvatskom književnom jeziku, Slavica Helvetic, br. 16, str. 33. – 46., Bern
- Stjepan Babić, 2002., Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku, HAZU, NZ Globus, Zagreb
- Nataša Bašić (urednica), 2016., Hrvatski mjesni rječnik, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb
- Alemko Gluhak, 2000., Newsletter?!, Jezik, god. 47., br. 5., str. 199. – 200.
- Martina Grčević, 2008., Imena hrvatskih naselja, Abecedni i odostražni rječnik, Maveda i HFDR, Rijeka
- Sanda Ham, 2017., Deseta obljetnica Šreterove nagrade za najbolju novu hrvatsku riječ, Jezik, god. 64., br. 3. – 4., str. 147. – 148.
- Sanda Ham, 2019., Natječaj za najbolju novu hrvatsku riječ, Jezik, god 66., br. 4. – 5., str. 165. – 173.
- Ljiljana Jojić (urednica), 2015., Veliki rječnik hrvatskoga standardnoga jezika, ŠK, Zagreb
- Dorijana Kavčić, 2012., Hrvatski znakovni jezik: pregled opisanih jezičnih elemenata, FF, Zagreb
- Dorijana Kavčić, 2020., Primjena hrvatskog znakovnog jezika u nastavi Hrvatskoga jezika s gluhom i nagluhom djecom – aktualno stanje i izazovi, Odgojno-obrazovne teme, god. 5., br. 3., str. 65. – 82.
- Bratoljub Klaić, 1985., Rječnik stranih riječi, NZ MH, Zagreb
- Zrinka Martinković, Luka Bonetti, Marina Milković, 2018., Bimodalna logopedska intervencija za gluho dijete s kohlearnim implantatom – prikaz slučaja, Logopedija, god. 8., br. 2., str.: 63. – 71.
- Vesna Muhvić-Dimanovski, Anita Skelin Horvat, Natječaji i nominacije za najbolje riječi – zašto su zanimljivi i što nam pokazuju, Suvremena lingvistika, god. 65., br. 1., 2008., str. 1. – 26.
- Ljubica Pribanić, Marina Milković, 2008., Što znamo nakon pet godina istraživanja gramatike HZJ?, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet u Tuzli, Tuzla
- Jure Šonje (urednik), 2000., Rječnik hrvatskoga jezika, LZ Miroslav Krleža, ŠK, Zagreb
- Drago Štambuk, 2009., Govor Drage Štambuka povodom primanja Nagrade Dr. Ivan Šreter za najbolju novu hrvatsku riječ, Jezik, god. 56., br. 2., str. 75. – 76.
- Drago Štambuk, 2019., Govor na dodjeli nagrade „Dr. Ivan Šreter“ za najbolju novu hrvatsku riječ u 2018., Jezik, god. 66., br. 4. – 5., str. 176. – 178.
- Bogoslav Šulek, 1860., Njemačko-hrvatski rječnik, Agram
- Bogoslav Šulek, 1874., Rječnik znanstvenoga nazivlja, Zagreb
- Sanja Tarczay, 2009., Pretpostavke profesionalizacije prevoditelja znakovnoga jezika za gluhe i gluhoslijepe osobe, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Zlatko Vince, 1990., Putovima hrvatskoga književnoga jezika, NZ MH, Zagreb

Sažetak

Sanda Ham, Filozofski fakultet, Osijek

UDK 81'373'374, stručni rad

primljen 22. veljače 2021., prihvaćen za tisak 8. ožujka 2021.

Respirator (dišnik), Sneeze Protector (kihobran), Signer (rukoborac, znakovatelj)

This paper is about the competition for the best new Croatian word and about the best new Croatian words of 2020. The words are explained according to their formation.

Key words: neologisms, word formation, Šreter's competition

PITANJA I ODGOVORI

KAKO SE SKLANJAJU IMENA DENIS I DENI?

čitatelj iz Opatije kojemu je ime Denis, a majka ga odmilice zove Deni, pita nas kako se sklanjaju ta dva imena jer se u postojećim pravopisima nailazi na različite sklonidbe.

Denis je suvremeno muško osobno ime koje vjerojatno potječe iz starogrčkoga jezika (stgrč. Διονύσιος i ngrč. Διόνυσος, lat. *Dionysus*) i znači „onaj koji je posvećen bogu Dionizu“. Prema helenskoj mitologiji Dionysios je olimpski bog vinogradarstva, vina i plodnosti. U kršćanskoj tradiciji ima dvadesetak svetaca koji su imali ime Dioniz ili grčki Dionysos, Dionysis. U katoličanstvu se osobito štuje svetoga Dionizija Pariškoga koji se smatra zaštitnikom Francuske i Pariza. Po sv. Dioniziju naziva se gradić Saint-Denis u sjevernom predgrađu Pariza.

U školskom priručniku Hrvatski na maturi, autorâ s Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, čitamo sljedeće: „Prezime *Camus* [kami] i ime *Denis* [deni] također u izgovoru završavaju glasom [i]. I oblici toga prezimena i imena pišu se tako da se prije padežnoga nastavka umetne [j]: *N Denis**, *G*

Denisja, *D Denisju*... *Drugo je ime *Denis* koje se čita [denis] i sklanja ovako: *G Denisa*, *D Denisu*, *A Denisa*, *V Denise*, *L Denisu*, *I Denisom*.“ (<http://matura.ihj.hr/>). Ni pravilo ni tumačenje nisu posve jasni – zar školarac ili prosječno obrazovani korisnik priručnika znaju da je ime Denis najvjerojatnije došlo u hrvatski iz francuskoga, a u francuskom ga, kao i u hrvatskom, moramo izgovarati [deni]? Većina školaraca u Hrvatskoj danas uči engleski, a u engleskom je prihvaćeno nekoliko inačica zapisa, a završno [s] izgovara se kao i u njemačkom: Denis i Dennis. U ruskom isto tako se završno [s] izgovara Denis, a postoje i hipokorističke umanjene: Des, Den te odmilice: Denčik, Des'ka, Desik, Deniska, katkad i Den(n)i, a također očevo ime za djecu Denisovič (za muškarca) i Denisovna (za ženu). Ime Den(n)is postoji u brojnim zemljama: bjrus. Dzjanis, češ. Denis, mađ. Dénes [Deneš], norv. Dennis, port. Dinis [Diniš], šp. Dennis (Denisis), ukr. Denis [Denys]...

U tiskanom izdanju Institutova pravopisa iz 2013. na stranicama 74. – 75. možemo pročitati: „Glas j izgovara se i zapisuje između osnove i nastavka u oblicima stranih riječi koje u izgovoru završavaju na -i, -io, -ia i posuđenica koje u pismu završavaju na -i,